

Prezbiterско ređenje u Istočnoj i Zapadnoj tradiciji

Lučić, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:886882>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**PREZBITERSKO REĐENJE U ISTOČNOJ I ZAPADNOJ
TRADICIJI**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin

Studentica: Anita Lučić

Đakovo, 2015.

Sažetak

Istočna i Zapadna crkva, iako na prvi pogled različite, imaju mnogo sličnosti. Upravo i je cilj ovoga rada prikazati sličnosti ove dvije Crkve, posebno sličnosti u sakramentu svetoga reda.

Poznato nam je da svaka religija ima osobe koje u ime naroda prinose žrtve Bogu i obavljaju obrede, navedene osobe koje polaganjem ruku primaju sakrament svetoga reda, poznate su nam kao svećenici. Iz dosadašnjeg iskustva vidimo kako je pojam svećeništva, tj. njegova bit mnogima nepoznanica. Ljudi često ne znaju koja je uloga svećenika i svode ju samo na slavlje svete mise. Nepoznanica svećeničke biti izaziva određene težnje za istraživanjem i produbljivanjem dosadašnjih spoznaja, a ja ću to nastojat prikazati kroz svoje istraživanje.

Ovaj rad, u šest poglavlja, donosi pregled razvoja sakramenta svetoga reda, a posebno drugog stupnja-prezbiterata.

Prvo poglavlje donosi biblijsko utemeljenje svetoga reda i njegovo poimanje u Starom i Novom zavjetu. U drugom poglavlju je obrađen razvoj službi i stupnjeva svetoga reda kroz povijest. Treće poglavlje donosi poimanje svećeništva na Drugom vatikanskom koncilu i promjene koje su uslijedile nakon njega. Službe i stupnjevi svetoga reda u Istočnoj crkvi tema su četvrtoga poglavlja. Peto poglavlje prikazuje važeće obrede ređenja prezbitera u Istočnoj i Zapadnoj crkvi. Usporedba oba obreda nalazi se u šestom poglavlju.

Ključne riječi: *svećeništvo, sakrament svetoga reda, prezbiter, obred, Istočna Crkva, Zapadna Crkva*

Summary

Orthodox (Eastern Churches) and Catholic (West) Church, although similar at the first sight, have much in common. That similarity between them is the main subject in this master's thesis. To be more exact, at the term of similarity, we mean at the in sacrament of Holy Order.

It is well known that every religion has someone who, in the name of all believers, brings on sacrifices to the God(s) and is involved in proceedings the religious rituals. Those are the ones, who, by the laying on of their hands, get ordained in the Holy Order. For us, they are well known as: priests.

From our experience we can see that the concept of priesthood, its essence is unknown to numerous. People often don't know what the real purpose of priests is and they see it only when priest celebrates Mass. Enigma of priesthood essence causes aspiration of exploration and deepening our understandings. I will try to show my own research.

This master's thesis is made of six chapters which brings us to review of development of Holy Order, especially second rank of clergy: presbyters.

First chapter brings us biblical foundation of Holy Order and its meaning in Old and New Testament. In second chapter is elaborated the progress of services and ranks of Holy Order throughout history. Third chapter brings us meaning of priesthood on Second Vatican Council and show us which changes have been made after it. Services and ranks of Holy Order in Eastern Churches are part of fourth chapter. Fifth chapter shows us valid Ordain rituals of priest in Eastern and Western Churches. Comparison of those two rituals are elaborate in sixth chapter.

Key words: *Priesthood, sacrament of Holy Order, presbyter, ritual, Eastern Churches, Western Church*

Kratice

- Činovník 2006 = *Činovník arhijerejskog sveštenoslužjenja*, prir. Episkop žički Hrizostom, Kraljevo, Manastir Krka, 2006.
- DH = H. DENZINGER- P. HÜNNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređđu*, Đakovo, 2002.
- GK = Glas Koncila
- HILP = Hrvatski institut za liturgijski pastoral
- KS = Kršćanska sadašnjost
- PO = *Presbyterorum ordinis, dekret o službi i životu prezbitera*, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, (21. lipnja 1970.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.
- RP 1988 = *Rimski pontifikal obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugog vatikanskog a proglašen vlašću Pavla VI. Službe u Crkvi; Ređenja; Posvete; Zavjetovanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.

Ostale kratice:

- str. = Stranica
- ur. = uredio/uredili
- usp. = Usporedi

Uvod

U religijskim zajednicama postoje osobe koje su izabrane iz naroda za vršenje bogoštovlja. U Starom su zavjetu to bili svećenici iz Levijeva plemena, a s Kristom dolazi novo duhovno svećeništvo. Krist je izabrao apostole i poslao ih da nastave njegovo djelo. Ovo poslanje nije običan zadatak, nego sadrži posvećujući element.

Apostoli su, slijedeći Kristov nalog, birali sebi nasljednike i polagali ruke na njih kako bi ih posvetili za službu svećenika. Sakrament svetoga reda se tako prenosi od početaka sve do danas.

U ovom ću radu prikazati kako se razvijao sveti red sa svim svojim službama i stupnjevima, a posebno drugi stupanj prezbiterata. Rad obuhvaća tradiciju Istočne i Zapadne Crkve s ciljem ukazivanja njihove sličnosti i približavanje, a ne razlike koje često naglašavamo.

Prvo poglavlje govori o biblijskom utemeljenju sakramenta svetoga reda, posebno ističući Kristovo svećeništvo kao novo svećeništvo, ono duhovno. Krist kao Veliki svećenik služi ljudima i to prenosi na apostole. U drugom poglavlju donosim prikaz razvoja službi i stupnjeva svetoga reda kroz povijest. Ovdje se nalazi prikaz učenja Crkvenih otaca te Tridentskog sabora i suočavanja s reformacijom. Drugi vatikanski koncil i njegove reforme službi i stupnjeva svetoga reda, tema su trećega poglavlja. U tom ćemo poglavlju vidjeti određene novosti koje su bile crkveni odgovor potrebama vremena. U četvrtom poglavlju obrađene su službe i stupnjevi svetoga reda u Istočnoj crkvi, kroz povijest, do današnjeg dana. Uočiti ćemo sličnosti razvoja kroz povijest i nakon crkvenog raskola. Peto poglavlje donosi pregled važećih obreda redjenja prezbitera u Istočnoj i Zapadnoj crkvi, a usporedbu istih obreda donosi šesto poglavlje.

1. BIBLIJSKO UTEMELJENJE SAKRAMENTA SVETOG REDA

Sakrament svetoga reda nalazi svoje utemeljenje u Levijevom plemenu koje je Bog odabrao za vršenje bogoslužja, a Krist ga podiže na novu, duhovnu razinu.

1.1. Stari zavjet

U religijama svećenik predstavlja osobu koja prinosi žrtve i obavlja obrede u ime zajednice. U Starom je zavjetu postojala služba svećenika koji su imali veliku društvenu i teološku ulogu. Hebrejska riječ *kohen*, a arapski *kahin* označava ulogu stajanja pred božanstvom tj. prinošenje žrtve Bogu. U Starom zavjetu pojavu svećenika imamo tek kasnije, nakon što Mojsije posvećuje Levijevo pleme za službu svećenika.

„Jahve je, naime rekao Mojsiju: Nipošto nemoj popisivati Levijeva plemena niti ga unosi u popis Izraelaca, nego ti sam odredi Levijevce za službu u Prebivalištu svjedočanstva; za sav njegov namještaj i sve što na nj spada; neka oni nose Prebivalište i sav njegov namještaj; neka oni u njemu poslužuju i oko njega tabore. Kad se Prebivalište mora premještati, neka ga Levijevci rastave; a kad se Prebivalište treba utaboriti neka ga Levijevci opet podignu. Svjetovnjak koji bi mu se primakao neka se pogubi, Neka Izraelci logoruju svatko u svome taboru; svatko kod svoje zastave, po četama. Levijevci neka borave oko Prebivališta svjedočanstva, da se gnjev ne obori na izraelsku zajednicu. Neka tako Levijevci stražu straže oko Prebivališta svjedočanstva.“ (Br 1,48-53)

Bog je odabrao Levijevo pleme za bogoštovnu službu, te se kasnije prema njemu ustanovio naziv levit. Levitski zakonik sadrži pravila o svećenicima i bogoslužju.¹ Te su zadaće detaljno opisane u knjizi Ponovljenog zakona u poglavlju 33. Navode se tri glavne funkcije. Prva je proricanje. Svećenik je čovjek koji zna Božju volju i njemu se čovjek obraća kada je želi saznati. Druga je tumačenje zakona. Svećenik poučava Zakon koji je bitna komponenta Izraela jer čitav njihov život ima religioznu dimenziju. Svećenici su čuvari te tradicije sačuvane u Tori. Treća uloga je odgovornost za bogoslužje, a posebno prinos žrtava.² U ovom vremenu već imamo neke stupnjeve svećeništva. Razlikujemo velike svećenike i pomoćnike, te odabrane muževe.

¹ Usp. N. IKIĆ, *Teologija sakramenata „Gorući grm“ sakramentalne milosti*, Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb: GK, 2012., str. 392.

² Usp. J. L. SKA, Svećenik u Starom i Novom savezu, u: *Služba Božja* 49 (2009.) 2, str. 131.-136.

U starozavjetnoj levitskoj službi Crkva vidi predliku novozavjetnog svećeništva, koje će se bitno razlikovati, prvenstveno jer se više neće nasljeđivati.³

1.2. Novozavjetno poimanje svećeništva

U poslanici Hebrejima Kristovo je svećeništvo predmet biblijsko-teološke refleksije. Temelj i izvor svake službe prema Novom zavjetu jest služba i svećeništvo Isusa Krista. Krist je istovremeno i žrtva i svećenik, jednom zauvijek,⁴ iako on sebe nikada ne naziva tim imenom, jer se u njegovo vrijeme pojam svećenik nužno vezao uz Levijevo pleme. Krist je htio ustanoviti novo svećeništvo, koje nije nasljedno nego duhovno. To je svećeništvo „*po redu Melkisedekovu*“, a u njemu imaju udjela svi kršćani i, na poseban način, svi zaređeni službenici u Crkvi.⁵

„Tako i Krist ne proslavi sam sebe postavši svećenik, nego ga proslavi Onaj koji mu reče: Ti si sin moj, danas te rodih, po onome što pak drugdje veli: Zauvijek ti si svećenik po redu Melkisedekovu. On je u dane svoga zemaljskoga života sa silnim vapajem i suzama prikrivao molitve i prošnje Onomu koji ga je morao spasiti od smrti. I bi uslišan zbog svoje predanosti: premda je Sin, iz onoga što prepati, naviknu slušati i, postigavši savršenstvo, posta svima koji ga slušaju začetnik vječnoga spasenja-proglašen od Boga Velikim svećenikom po redu Melkisedekovu.“ (Hebr 5,5-10)

On je Veliki svećenik s kojim prestaje starozavjetno svećeništvo i žrtva. U Crkvi nakon Kristova Otkupiteljskog djela postoji svećeništvo kao dioništvo na Kristovom svećenstvu. Nakon njegova uskrsnuća, apostoli snagom Duha Svetoga nastavljaju njegovo djelo. Glavna oznaka toga poslanja jest služenje – *diakonia*. Krist sebe naziva slugom koji služi ljudima. Želio je naglasiti kako se u služenju drugima, služi Bogu. Poslanje i služenje su povezani s vlašću koju je Gospodin dao za izgradnju zajednice. Prvenstvena služba jest navještaj Radosne vijesti uz koju je usko povezana euharistija kao sakrament u kojem je Riječ tijelom postala. Apostoli ustanovljuju Božji narod koji postaje kraljevsko svećenstvo. Prema tome Novi zavjet nam donosi tri oznake: 1. Isus Krist je jedini svećenik Novoga zavjeta; 2. apostolsko poslanje je služba koja se vrši u ime Kristovo i ta služba je spojena s vlašću; 3. Kršćani su kraljevsko svećenstvo koje

³ Usp. N. IKIĆ, *Nav. dj.*, str. 397.

⁴ Usp. N. M. ROŠČIĆ, *Nav. čl.*, str. 213.

⁵ Usp. I. ZIRDUM, *Otajstvo Kristova svećeništva*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (1999.) 4, str. 577.

prinosi Bogu žrtvu hvale.⁶ Bogoštovlje Crkve je nastavak Kristova svećeništva koje se aktualizira u liturgiji. Liturgija je čin Glave (Krista) u Tijelu (Crkvi). Ministerijalno svećeništvo aktualizira opće svećeništvo vjernika. Među prvim dokumentima Drugog vatikanskog koncila nema izričitog govora o sveopćem svećeništvu, no u *Presbyterorum ordinis* izričito ga se spominje.⁷

„U njemu Kristu naime svi vjernici sačinjavaju sveto i kraljevsko svećenstvo po Isusu Kristu prinose duhovne žrtve Bogu i naviještaju silna djela onoga koji ih je iz tame pozvao u svoje divno svjetlo. Nema dakle ni jednog uda koji ne bi imao učešća u poslanju cijeloga Tijela, nego svaki pojedini mora u svom srcu štovati Isusa i za njega proročkim duhom svjedočiti.“⁸

Novi zavjet poznaje nekoliko naziva za Isusa. Među raznim nazivima ističu se: Prorok, Pastir i Svećenik jer sažeto izražavaju njegovo poslanje. Kada šalje svoje učenike da vrše trostruku službu, Krist im daje potpuno jamstvo da će biti uz njih. Apostoli nemaju posebno svećeništvo koje je namijenjeno samo njima. Oni participiraju na Kristovu svećeništvu i uprisutnjuju ono što im je On ostavio. Nakon Krista ne govorimo u strogom pojmu za nekoga da je svećenik, iako je pojam svećenik ostao još u govornom jeziku. Kristovo poslanje u određenoj mjeri znači veliku odgovornost za apostole. Poslanje učenika nije samo povjereni zadatak, nego sadrži i posvećujući, konsakratorni element. Onaj koji predanjem primi proročku, pastirsku i svećeničku službu, prima odgovarajuću posvetu milosnog osposobljenja za sveto djelovanje.⁹ Djela apostolska svjedoče kako u Jeruzalemskoj zajednici postoje prezbiteri i oni primaju darove od izaslanika iz Antiohije. U Pavlovim zajednicama također postoje prezbiteri koji su autoritet zajednice. U Pastoralnim poslanicama prezbitera je još jasnije opisana. U prvoj poslanici Timoteju imamo govor o kolegiju prezbitera koji polaže ruke i opomenu danu Timoteju:

„Ne zanemari milosnog dara koji je u tebi, koji ti je dan po proroštvu zajedno s polaganjem ruku starješinstva. Oko toga nastoj, sav u tom budi da tvoj napredak bude svima očit.“ (1 Tim 4, 14-15)

Prema toj poslanici prezbiteri imaju predstojničku službu, a bili su pravno zaštićeni. U poslanici Titu nalazimo kriterije za izbor prezbitera:

„Poradi toga ostavih te na Kreti da urediš preostalo te po gradovima postaviš starješine kako sam ti ja odredio: je li tko besprigovor, jedne žene muž, jesu li

⁶ Usp. N. M. ROŠČIĆ, Nav. čl., str. 213.-215.

⁷ Usp. Z. PAŽIN, *Osnove liturgike. Nacrt predavanja*, Đakovo, 2013., str. 95.

⁸ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Presbyterorum ordinis, dekret o službi i životu prezbitera*, br. 2, u: *Dokumenti*, KS, Zagreb, 2008. (u daljnjem tekstu =PO)

⁹ Usp. A. ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, HILP, Zadar, 1993., str. 210.-211.

mu djeca vjernici i ne pod optužbom raskalašenosti ili nepokorna... Jer nadstojnik kao Božji upravitelj treba da bude besprigovor: ne samoživ, ne jedljiv, ne binu sklon, ni nasilju, ni prljavu dobitku, nego gostoljubiv, ljubitelj dobra, razuman, pravedan, svet, suzdržljiv, priljubljen uz vjerodostojnu riječ nauka da može i hrabriti u zdravom nauku i uvjeravati protivnike.“ (Tit 1, 5-9)

Prve su službe apostolske Crkve imale dosta jednostavna, kulturna imena: „prezbyteros“, „episkopos“. U prvim dokumentima ne postoji jasna razlika između značenja „episkopos“ i „presbyteros“. Na temelju Novog zavjeta, odrediti značenje prezbiterske službe bilo bi uzaludno.¹⁰ Članovi židovskog Velikog vijeća, Sinedrija nazivali su se prezbiterima. Evanđelja ne spominju prezbitere u prvim kršćanskim zajednicama, ali ih spominju Djela apostolska i pastoralne poslanice. Prema tim spisima, kršćanske zajednice koje su osnovali apostoli, imale su svoje prezbitere-starješine koji su bili nositelji službi; to ponajprije vrijedi za jeruzalemsku zajednicu, ali i za zajednice koje je utemeljio sv. Pavao i njegovi suradnici. U samom početku izraz prezbiter ima isto značenje kao i episkop. Prema tome, imamo dva tumačenja: kad se pojam starješina pojavljuje samostalno, najvjerojatnije označava nadglednika (episkopos), a kad se pojavljuje uz pojam nadglednici, tada označava presbyteroi¹¹. Prezbiterska se služba kao institucija, javlja već u prvim kršćanskim zajednicama. Oni predstavljaju mjesni autoritet podložan apostolima. Glavna zadaća episkopa i prezbitera je ista: naviještati i čuvati čistoću vjere i tradicije.¹²

Nakon pregleda utemeljenja sakramenta svetoga reda, vidjet ćemo kako su se s vremenom razvijale službe i stupnjevi sakramenta.

¹⁰ Usp. P. LIGIER, *Sakrament svećeničkog reda*, Đakovo, 1983., str. 54.

¹¹ Usp. N. IKIĆ, *Nav. dj.*, str. 392.

¹² Usp. I. KARLIĆ, *Sveti sakramenti*, KS, Zagreb, 2014., str. 224.-228.

2. RAZVOJ SLUŽBI I STUPNJEVA SVETOGA REDA

Službe i stupnjevi svetoga reda mijenjali su se kroz povijest i tako odgovarali na potrebe vremena u kojem se Crkva nalazila.

2.1. Crkveni oci

U postapostolskom dobu, oko 100. g. u Crkvi možemo pronaći tri posebne ministerijalne službe (biskup, svećenik i đakon) koje imaju korijen u apostolskom vremenu, te tada dolazi i do kristalizacije nazivlja i jasnije razrađenih službi u Crkvi. U 2. st. imamo pomak s mjesnog kolegija prezbitera pod vodstvom jednog apostola prema prezbiterialnom kolegiju s jednim predsjedateljem koji se počinje nazivati biskup (episkop) i on ima puninu apostolske vlasti. Klement Rimski u svojoj poslanici Korinćanima razlikuje službe biskupa, svećenika i đakona. Navodi kako je služba biskup-nadglednika, ustanovljena od samoga Krista i apostola. Biskupe bira i predlaže zajednica, a svoju službu dobivaju „polaganjem ruku“. Sv. Ignacije Antiohijski još jasnije piše o tri službe u Crkvi koje se razvijaju u hijerarhijskom obliku: biskup je glava zajednice, on krštava, predvodi euharistiju, upravitelj je sakramenata. Prezbyter vodi zajednicu u zajedništvu s biskupom, a đakoni su pomoćnici u Crkvi, ne samo kod stolova, nego i kod navješćivanja Evanđelja i provođenja zajedničke molitve. Sv. Irenej Lionski također piše o hijerarhijski uređenoj strukturi Crkve na Zapadu te naglašava važnost apostolskog nasljeđa koje je jamstvo pravovaljanosti kršćanske vjere. Hipolit Rimski prvi govori o prenošenju svetoga reda kao o sakramentalnom činu. Razlikuje tri ređenja: biskupsko, prezbitersko i đakonsko. Na novoga biskupa jedan biskup polaže ruke uz molitvu, a ostali biskupi u šutnji. Prezbitera redi biskup, a ostali svećenici polažu ruke u šutnji. Đakona također redi biskup. Ovakav način ređenja kakav nam donosi Hipolit imamo i danas. Grgur Nazijanski ističe važnost prezbitera koji je ređenjem osposobljen za sakramentalno poslanje, a euharistija koju on vrši jednako je valjana kao i biskupova. Sv. Augustin udara temelje o neizbrisivom biljegu sakramenta svetoga reda te ga uspoređuje s krštenjem.¹³

U srednjem su vijeku protestanti pokušali zaniijekati sakramentalnost svetoga reda, a tome se odlučno suprotstavio Tridentski sabor.

¹³ Usp. I. KARLIĆ, *Nav. dj.*, str. 228.-230.

2.2. Tridentiski sabor

U srednjem vijeku prevladavalo je mišljenje kako je prezbiterat temelj svećeništva, a biskupstvo vrhunac istoga. Prezbiterat i episkopat su smatrani jednim sakramentom, a biskupsko ređenje dodaje samo novo dostojanstvo svećeništvu. Biskupima je pridržano podjeljivati sakrament svetoga reda. Tridentiski sabor nastojao je odgovoriti na izazove protestanata koji su nijekali stvarnost samog sakramenta svetog reda. Martin Luther niječe povezanost svećeništva i žrtve. Ako se negira euharistija kao žrtva, onda je jasno da ne postoji svećeništvo kao sakramentalna služba. Luther u djelu „*De captivitate babilonica ecclesiae*“ kaže da je sakrament svetoga reda izmišljotina papinske Crkve. Navodi kako se sakrament svetoga reda ne spominje u Novom zavjetu pa nema ni obećanja milosti. Ređenje je samo običaj, a svi kršteni imaju vlast u Božjoj riječi i sakramentu. Tridentiski sabor ističe da Sveto pismo pokazuje, a crkvena predaja naučava kako je Gospodin ustanovio novo, vidljivo i izvanjsko svećeništvo, kojim su apostoli i njihovi nasljednici u svećeništvu zadobili vlast posvećivati, prikazivati i dijeliti Kristovo Tijelo i Krv, te otpuštati i zadržavati grijeh. ¹⁴ Nadalje, sabor naučava kako je Isus na posljednjoj večeri učinio apostole i njihove nasljednike svećenicima s vlašću posadašnjenja događaja njegove žrtve na križu. ¹⁵ Tridentiski je sabor na protestantske izazove reagirao s četiri obrazloženja i osam kanona koji su usvojeni 15. srpnja 1563. godine U njima se obrazlaže ustanovljenje svetoga reda, njegovih sedam stupnjeva, sakramentalnost i odnos crkvene hijerarhije i svetog reda. Pojmovi žrtva i svećenik su ostali nedorečeni iako je oko njih bilo sporova. Polazište za razumijevanje sakramenta je skolastičko naučavanje ređenja kao posvećujuće punomoći koja daje ovlast slavljenja sakramenata, posebice euharistije i pomirenja. Sabor naglašava da je sakrament svetoga reda jedan od sedam sakramenata Crkve i pri tome se poziva na 1 Tim 4,14. Zaređeni svećenik jedini ima ovlast posvećivanja i odrješivanja, a ta ovlast se prenosi sakramentalnim ređenjem. Svećenik u Kristovo ime slavi euharistiju i djelitelj je bolesničkog pomazanja. Svećenik ima vlast posvećivati, prinositi žrtvu, te opraštati ili zadržavati grijeh. Kristovo svećeništvo je temelj svećeničkoj službi. Biskupska služba ima ovlast potvrđivanja i zaređivanja, a svećenička služba slijedi iz biskupske. Subđakoniat i četiri niža stupnja nisu sakramentalne službe nego sakramentali. Sabor

¹⁴ Usp. H. DENZINGER- P. HÜNNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1764. (u daljnjem tekstu = DH)

¹⁵ Usp. B. TESTA, *Sakramenti crkve*, KS, Zagreb, 2009., str. 228.

naučava kako jednom valjano zaređeni svećenik prima neizbrisivi karakter koji se ne može ukloniti. Ovime se niječe protestantsko tumačenje da se ovlast može dati, ali i oduzeti. Trident posebno ističe svećeničku dušobrižničku i navjestiteljsku zadaću ispred učiteljske i pastirske. Osnovna im je zadaća upoznavati stado, prinositi žrtvu, izgrađivati zajednicu propovijedanjem, dijeljenjem sakramenata, primjerom, brigom za siromašne. Slavlje euharistije ima najvažniju ulogu. Na vrhu hijerarhije stoje biskupi koji su viši od svećenika i nasljednici su apostola te su postavljeni snagom Duha Svetoga.¹⁶ Tridentiski sabor donosi kanone o svetom redu u kojima osuđuje one koji niječu postojanje vidljivog svećeništva u Novom zavjetu kao i one koji smatraju da ne postoje niži i viši redovi. Nadalje, 3. kanon donosi kako je sveto ređenje sakrament ustanovljen od Krista te se treba kazniti anatemom svakoga tko kaže da je ovaj sakrament ljudska izmišljotina.¹⁷

Prije Drugog Vatikanskog koncila, u Crkvi su postojale službe i stupnjevi svetoga reda koji su kasnije promijenjeni.

2.3. Službe i stupnjevi svetoga reda prije 2. Vatikanskog koncila

Pontifikal koji je bio na snazi prije Vatikanskog koncila navodi 7 stupnjeva, a tonzura je bila ulazak u klerički stalež.

Vratari, egzorcisti, akoliti i lektori bili su niži stupnjevi, a subđakonat je, zajedno s đakonom, prezbiteratom i biskupstvom, smatran višim redom.¹⁸

Tonzura je od starine bila znak ulaska u klerički ili monaški stalež i nije bila smatrana nižim redom. Ova služba je bila povezana sa šišanjem (lat. *tondere* = šišati). Kandidat je dobivao roketu kao znak duhovne odjeće.¹⁹

¹⁶ Usp. N. IKIĆ, *Nav. dj.*, str. 406.-408.

¹⁷ Usp. DH, br. 1771. - 1773.

¹⁸ Usp. *Pontificale Romanum, Pars prima. Editio typica*, Typis polyglottis Vaticanis, 1962., str. 19.-36.

¹⁹ Usp. Z. PAŽIN, *Liturgijska sakramentologija...*, str. 183.

2.3.1. Niži redovi

Nakon tonsure, koja je bila samo znak ulaska u klerički stalež, dolaze niži redovi koji kasnije gube na značenju.

- *Vratari*, (lat. *ostiarius*, od: *ostium* = vrata). Njihova je zadaća bila paziti da netko neovlašten ne uđe na bogoslužni sastanak. U prijašnjem obredu ređenja dobivali su ključeve crkve, a trebali su u određenom vremenu otvoriti i zatvoriti vrata i pozvoniti. Na neki način, to je bila služba sakristana ili zvonara.
- *Lektori* (čitači) imali su zadaću navješćivati Božju riječ. U obredu primanja među čitače, predavala im se knjiga čitanja tzv. lekcionar.
- *Egzorcisti* su obavljali pretrksne egzorcizme. Ova je služba u praksi nestala, ali je ostao red, samo formalno. U obredu im se uručivala knjiga egzorcizama.
- *Akoliti* su službenici oltara i možemo ih usporediti s ministrantima. U obredu ređenja su dobivali svijećnjake i ampulice za vino i vodu.²⁰

2.3.2. Viši redovi

U više su se redove ubrajala četiri stupnja, iako se subđakonat razlikovao od ostala tri jer nije bilo polaganja ruku.

- *Subđakonat* je smatran prvim višim redom. Subđakon je bio đakonov pomoćnik u euharistijskom slavlju. U ovom ređenju nikad nije bilo polaganja ruku, pa se prema tome i ne govori o svetom redu. Kandidatima se u ređenju predavala plitica i kalež, ampulice za vino i vodu, knjiga poslanica i bogoslužna odjeća: naramenik i tunicela.²¹
- *Đakonat*
- *Prezbiterat*
- *Episkopat*

Prije Drugog Vatikanskog koncila u Crkvi je postojao veliki broj službi koje su kandidati morali primiti da bi stupili u sveti red. Međutim, Sabor donosi promjene koje su smanjile broj službi i tako pojednostavile proces primanja u sveti red.

²⁰ Usp. Z. PAŽIN, *Liturgijska sakramentologija...*, str. 183.

²¹ Isto.

3. DRUGI VATIKANSKI KONCIL

Drugi vatikanski koncil je uz razne reforme odlučio provesti i reformu sakramenta svetoga reda i istaknuti važnost prezbitera u životu zajednice.

3.1. Nauk Sabora o svećeništvu

Sabor u nekoliko dokumenata govori o sakramentu svetog reda, a posebno u konstituciji o crkvi, *Lumen gentium*, u dekretu o službi i životu prezbitera, *Presbyterorum ordinis*, u konstituciji o svetoj liturgiji, *Sacrosanctum Concilium* i *Christus Dominus*. Sabor želi smjestiti svećeništvo u ekleziološku cjelinu, te zaokruženo gleda na biskupstvo i svećeništvo. Polazi se od naroda Božjeg, svih vjernika koji po krštenju dobivaju krsno svećeništvo. Kristovo poslanje i djelovanje službenika se ostvaruje upravo u Božjem narodu. Ministerijalno i krsno (opće) svećeništvo se ne smije izjednačavati nego ih treba promatrati u odnosu.²² Sabor navodi dvije temeljne karakteristike službe: kristocentričnost i eklezijalnocentričnost. Kristocentričnost ističe kako je služba nastavak Kristova poslanja, da službenik u zajednici predstavlja Krista. On ne predstavlja Krista samo u administrativnom smislu nego i u propovjedničkom. Eklezijalnocentričnost proizlazi iz same Crkve. Službenik zagovara zajednicu i u ime cijele Crkve upravlja molitve Bogu, a posebice u euharistijskom slavlju. Ukratko govoreći, službenici djeluju *in persona Christi*, a isto tako i *in persona Ecclesiae*. Krist je glava, a Crkva tijelo, a tijelo i glavu je nemoguće rastavljati. Službenici kada djeluju u ime Krista, djeluju i u ime Crkve, i obratno. Prema tome, iz koncilskih dokumenata proizlazi kako Krist daje nalog službe, a ne zajednica ili pojedinac. Krist je središte, a službenik znak i predstavnik Krista koji je s njim duboko povezan.²³ Sabor naglašava da je prva dužnost prezbitera navještaj Radosne vijesti i propovijedanje u kojem se Božja riječ primjenjuje na konkretne životne okolnosti te slavljenje svetih otajstava.

„Po krstu oni, naime, uvode ljude u Božji narod; po sakramentu pokore pomiruju grješnike s Bogom i s Crkvom; bolesničkim pomazanjem pridižu bolesnike; napose misnim slavljem sakramentalno prinose Kristovu žrtvu.“²⁴

²² Usp. I. KARLIĆ, *Nav. dj.*, 234.str

²³ Usp. N. IKIĆ, *Nav. dj.*, str. 409.-410.

²⁴ PO, br. 5

3.2. Službe i stupnjevi svetoga reda nakon 2. Vatikanskog koncila

Crkva od početka razlikuje sakramentalne službe koje se dobivaju ređenjem od ostalih crkvenih službi. Svećeništvo kao sakramentalni sveti red čine episkopat, prezbiterat i đakonat, a drugi vatikanski sabor to naziva sakramentalnom trijadom. Oni su dio Božjeg naroda, izabrani od Boga i sakramentom svetog reda osposobljuju se za služenje Crkvi. Biskupi koji su preuzeli poslanje od apostola stoje na vrhu hijerarhije. Biskupskim posvećenjem se prenosi punina svetog reda koja osim službe posvećivanja u sebi obuhvaća i službe učenja i upravljanja. Kao nasljednici apostola jedino oni mogu zarediti đakone, svećenike i druge biskupe. Biskupi vrše službu u zajedništvu s Rimskim biskupom, vrhovnim poglavarom Katoličke crkve i zborom biskupa. Članom biskupskog zbora postaje se po biskupskom ređenju. Kod čina biskupskog posvećenja potrebna je prisutnost barem trojice biskupa, a to je znak biskupskog jedinstva. U ovom stupnju svetog reda postoje različite službe. Papa je biskup Rimske biskupije, nasljednik sv. Petra i prvi među svim biskupima. Biskup-ordinarij je poglavar biskupije. Pomoćni biskup pomaže ordinariju u obavljanju službe. Nuncij je veleposlanik Svete stolice. Kardinal je počasni naziv za biskupa u Katoličkoj crkvi koji ima pravo sudjelovati u biranju novoga pape.²⁵ Drugi stupanj hijerarhije čine prezbiteri. Oni surađuju s biskupom u apostolskoj službi i imaju udjela u punini biskupskog svećeništva. Prezbiteri su suradnici i savjetnici biskupa te s njima ostvaruju jedinstvo posvećenja i poslanja. Imaju kao i biskupi tri temeljne zadaće: proročku, pastirsku i posvetnu.²⁶ Prvi stupanj svetoga reda čine đakoni. Đakon se sakramentom svetog reda posvećuje za pomoć biskupu i prezbiterima u službi riječi, oltara i ljubavi. Njihova je služba od samih početaka služiteljska. Đakoni mogu krštavati, dijeliti euharistiju, predvoditi službu riječi, nositi popudbinu, vjenčavati i podjeljivati sakramentale. Đakonat je danas najčešće posljednji stupanj formacije prije prezbiterata pa ga se naziva i privremeni đakonat. On traje nekoliko mjeseci do godine dana i uključuje obdržavanje celibata. U Crkvi postoji i trajni đakonat koji je stalni stupanj svetog reda. Trajni đakoni mogu biti neoženjeni muškarci od 25. godine ili oženjeni muškarci od 35. godine uz pristanak žene. Ovu sakramentalnu trijadu povezuje sveti red i apostolsko nasljeđe.²⁷

²⁵ Usp. I. KARLIĆ, *Nav. dj.*, str.244.-245.

²⁶ Usp. Isto, str. 237.

²⁷ Usp. Isto, str. 240.-241.

3.2.1. Službe

Nakon 2. Vatikanskog koncila uslijedila je reforma unutar Crkve, pa se tako dogodila i reforma unutar crkvenih službi i stupnjeva svetoga reda. Papa Pavao VI. u apostolskom pismu *Ministeria quaedam* i *Ad pascendum* ukida četiri niža reda, a uvodi službe akolita i lektora. Oni su na neki način preuzeli ulogu subđakona u euharistijskom slavlju. Klerikom se postaje primanjem đakonata. Ove službe mogu primiti i laici koji nisu kandidati za svećeništvo. Umjesto tonzure imamo obred primanja među kandidate za đakonat i prezbiterat (lat. *admissio*). U apostolskom pismu *Ministeria quaedam*, Pavao VI naglašava kako službe treba prilagoditi trenutnim potrebama, a posebno službe oltara i riječi. Službe ne treba nazivati višim redovima, a njihovo podjeljivanje nije *ređenje* nego *postavljanje*. Rimski pontifikal u točki VII. Donosi odredbu: „*Prema časnoj predaji crkve, ustanova čitača i akolita pridržana je za muškarce.*“²⁸ Svaki kandidat treba donijeti Ordinarijatu slobodno sastavljenu i potpisanu molbu (ako je u pitanju redovnik onda višem poglavaru). Biskupska konferencija određuje dob i svojstva koja kandidat treba imati. Kandidat treba posjedovati čvrstu volju vjerno služiti Bogu i puku. Službe podjeljuje Ordinarij (viši poglavar ako je u pitanju redovnička zajednica) liturgijskim obredom „*Postavljanje čitača*“ i „*Postavljanje akolita*“, a koji je odobrila Sveta Stolica.²⁹

3.2.1.1. Služba lektora

Lektora ili čitača postavlja biskup ili viši duhovni poglavar u sklopu liturgijskog slavlja ili u slavlju riječi Božje. Nakon evanđelja, biskup s mitrom na glavi, sjeda na pripremljeno mjesto, a đakon ili prezbiter poziva kandidate poimence, a svaki pojedini odgovara: „*Evo me*“ i pristupa biskupu te se nakloni. Nakon toga slijedi homilija u kojoj biskup kandidatima tumači njihovu službu, zatim svi ustanu i biskup pozove na molitvu u šutnji.³⁰ Slijedi blagoslovna molitva:

²⁸ PAVAO VI., *Apostolsko pismo: Ministeria quaedam*, u: *Rimski pontifikal obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugog vatikanskog a proglašen vlašću Pavla VI. Službe u Crkvi; Redenja; Posvete; Zavjetovanja*, KS, Zagreb, 1988. (u daljnjem tekstu = RP 1988), br. 6.

²⁹ Usp. PAVAO VI., *Apostolsko pismo: Ministeria quaedam...*, br. 1-13.

³⁰ Usp. RP 1988, str. 12.-13.

„ Bože izvore svjetla i sve dobrote! Ti si poslao svoga Jedinorođenca, riječ života, da ljudima objavi otajstvo tvoje ljubavi. + Blagoslovi ovu našu braću što ih odabramo za službu čitača. Udijeli im da neprestanim razmišljanjem o tvojoj riječi uzmognu i sami usvojiti njezinu nauku i vjerno navješćivati braći. Po Kristu...“³¹

Kandidat nakon toga pristupa biskupu i prima knjigu Svetoga pisma: *„Primi knjigu Svetoga pisma i vjerno predaj riječ Božju, da bude što jača u ljudskim srcima.“*³² Gesta primanja Svetoga pisma ima poseban značaj. Knjiga predstavlja antropološki vidik, ona je znak, ali ujedno i izraz Božje objave, a dana je čitaču da je vjerno predaje drugima. I ovo je kao i svaka služba u Crkvi, služba za druge.³³

3.2.1.2. Služba akolita

Akolita je poslužitelj svećeniku i đakonu kod oltara. Izvanredni je djelatelj pričesti. Akolitu postavlja biskup ili viši duhovni poglavar pod misom. Nakon evanđelja biskup s mitrom na glavi sjeda na pripravljeno mjesto, a đakon ili prezbiter proziva kandidate, a svaki pojedini odgovara: *„Evo me“* i pristupa biskupu te mu se nakloni. Nakon toga biskup održi homiliju i tumači kandidatima njihovu ulogu. Kad završi homilija biskup pozove na molitvu u šutnji.³⁴ Slijedi blagoslovna molitva:

*„Preblagi Bože, ti si po svome jedinorođenomu sinu povjerio svojoj Crkvi kruh Života. + Blagoslovi ovu našu braću, izabranu za službu akolita. Daj da budu postojani kod svetih oltara, da vjerno dijele svojoj braći kruh života, te neprestano rastu u vjeri i ljubavi na izgradnji tvoje Crkve. Po Kristu...“*³⁵

Nakon blagoslovne molitve kandidat pristupa k biskupu koji mu predaje posudicu s kruhom ili vinom za posvećenje i kaže: *„Primi posudicu s kruhom (ili: s vinom) za slavljenje euharistije. Budi takav da možeš dostojno služiti stolu Gospodnjem i stolu Crkve.“*³⁶ Akoliti donose kod pripreve darova plitice s kruhom i kalež s vinom te primaju pričest odmah poslije đakona.

³¹ RP 1988, str. 13.

³² Isto.

³³ Usp. I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, GK, Zagreb, str. 198.

³⁴ Usp. RP 1988, str. 14.-15.

³⁵ RP 1988, str. 15.

³⁶ RP 1988, str. 15.

3.2.2. Stupnjevi svetoga reda

U Crkvi postoje tri stupnja svetoga reda: đakonat, prezbiterat i episkopat. Đakoni čine prvi stupanj svetoga reda. Oni se posvećuju za služenje u službi riječi, oltara i ljubavi. Drugi stupanj čine prezbiteri, a njihovu ćemo službu kasnije detaljnije obraditi, Episkopat je treći i najviši stupanj svetoga reda. Episkopi imaju puninu svetoga reda i kao nasljednici apostola mogu zaređiti đakone, svećenike i druge biskupe.

Nakon prikaza stupnjeva i službi svetoga reda u Zapadnoj crkvi, vidjet ćemo kako su se stupnjevi i službe mijenjale u Istočnoj crkvi, kako bi ih na kraju mogli usporediti.

4. SLUŽBE I STUPNJEVI SVETOGA REDA U ISTOČNOJ CRKVI

Istočna crkva, kao i Zapadna, poznaje različite stupnjeve i službe sakramenta svetoga reda koje je mijenjala kroz povijest.

“Isus Hrist je izabrao radi produženja svoga iskupnoga dela polaganjem ruku i misijom apostole i učenike, dao im je nalog i moć da propovedaju jevanđelje i da svršavaju svete radnje.”³⁷

Svetu tajnu (= sakrament) „sveštenstva“ ustanovio je sam Gospodin Isus. Krist je ustanovio Crkvu i postavio apostole za starješine te im dao vlast učenja, „sveštenodejstva“ i uprave. Gospodin je odabrao i 70 učenika koji su uzeli udjela u duhovnoj vlasti kao suradnici i pomoćnici, a nekad i zamjenici apostola u nekim djelovanjima. Apostoli su od Krista primili zapovijed i polagali su ruke na glavu i molitvom prenosili svećeničku vlast što traje sve do danas³⁸ Episkop polaganjem ruku uz molitvu podjeljuje sa „sveštenučkom“ vlašću i blagodat (= milost) te vlasti za slavljenje Boga i spasenje duša. Hirotonija je tajna u kojoj se polaganjem ruku episkopa na glavu izabranika i molitvom priziva silazak Duha Svetoga i blagodat Božja koja ga posvećuje i postavlja u crkvenu hijerarhiju sa svim njegovim kleričkim dužnostima.³⁹

4.1. Povijesni razvoj

U staroj crkvi su osim već uobičajenih stupnjeva hijerarhije postojali i tzv. crkvenoslužitelji koji se u Istočnoj crkvi nisu razvili u poseban stupanj svećeničkog staleža i koji su u svom starom obliku iz crkve iščezli, a njihove funkcije i dužnosti obavljali su kasnije dijelom ipodačoni (tj. subđakoni), dijelom svećenici, a dijelom drugi crkvenoslužitelji. U današnjoj crkvi postoje niži stupnjevi klera kao prijelazan stupanj prema stupnju svetoga reda. Crkvenoslužitelji su bili akolit, eksorciste, ostijariji (vratari) i psalti (pojci, pjevači).

³⁷ L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I. Opšti deo*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve Beograd, 1965, str.60.

³⁸ Usp. V. C. RAKIĆ, *Pravoslavna dogmatika*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd 1968., str.152.-153.

³⁹ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika, II. Posebni deo*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1983., str. 107.

- *Akoliti* su na Nicejskom saboru pratili episkope. U kasnijem razdoblju spominje ih se sve češće. Oni su bili služitelji oko episkopa i prezbitera, osobito pri krsnim ophodima i svečanim prilikama, a upotrebljavani su i za raznu posluđu: npr. palili su svijeće i donosili vino za svetu euharistiju.⁴⁰
- *Eksorciste* ili zaklinjači su se brinuli za energumene, koji su imali zlog duha u sebi. Moć istjerivanja zloduha i liječenje energumena smatrano je darom Duha Svetoga koji nisu imale samo osobe crkvenog staleža nego i laici. Međutim, u praksi su to bila otklinjanja („mali egzorcizmi“) nad katekumenima. Potkraj 3. stoljeća ovaj dar je počeo iščezavati te je služba davana hirotelijom⁴¹ samo crkvenim služiteljima koji su postavljeni prema odlukama Antiohijskog i Laodicejskog sabora. Ti služitelji su vodili nadzor nad energumenima u crkvama kao i kod bogoslužnih molitava za njih te su pomagali episkopima i prezbiterima pri svečanom činu krštenja. Sami su mogli vršiti obične egzorcizme. Nakon što je iščezla stara uloga zaklinjača i kada je krštenje djece u crkvi postao običaj nestalo je i ovog staleža, a njihove liturgijske dužnosti su preuzeli svećenici.⁴²
- *Vratari* potječu još iz vremena progona. Episkop je postavljao povjerljive osobe koje su tajno javljale vjernicima mjesto i vrijeme bogoslužja kod kojih su čuvali vrata. U kasnijem vremenu su postali posebno crkveno zvanje. Otvarali su i zatvarali crkvena vrata i pazili da na liturgiju ne uđu nevjernici. Brinuli su se da katekumeni, energumeni i pokajnici stoje na određenom mjestu u crkvi i da ih puste u određeno vrijeme na bogoslužje.⁴³
- *Pojci* (= pjevači) su već u rano doba bili postavljeni za službu u crkvi. Na saboru u Laodiceji donesen je poseban kanon o crkvenom pjevanju. Kanonski pojci su bili oni koji su primljeni među klerike. Pojac je ponekad počinjao pjevati dio psalma ili himne, a ostali su na kraju prihvaćali pjevati. Razvitkom bogoslužja i crkvenog pjevanja, razvija se i ustanova pojaca pa među njima postoje određeni stupnjevi.⁴⁴

⁴⁰ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.71.

⁴¹ Posvećenje u niže crkvene stupnjeve naziva se "hirotelija" (χειροθεσια), što znači polaganje ruke. Hirotelija se ne obavlja u oltaru, nego na sredini hrama. Ona može biti izvršena i izvan Liturgije. (izvor: http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_54.htm) / 3. 9. 2015.

⁴² Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.72.

⁴³ Isto, str. 72.-73.

⁴⁴ Isto, str. 73.

- *Protopsalt* je bio onaj koji se brinuo oko učenja crkvenog pjevanja. On je vodio kor i pazio na red među pjevačima. Za vrijeme bogoslužja stajao je u sredini, između lijevoga i desnoga kora.⁴⁵
- *Dva domestika* su bili vođe desnog i lijevog kora i bili su dodjeljivani protopsaltu.⁴⁶
- *Arhon kondaka* je vodio brigu o pjevanju kondaka⁴⁷ na spomendan svetaca i velikih blagdana.⁴⁸
- *Kanonarh* je započinjao kanon i određivao dijelove kanona te brinuo za red bogoslužbenog pjevanja.⁴⁹
- *Proksim* je pridodan kanonarhu.⁵⁰

Crkvenoslužitelji su s vremenom iščezli iz Istočne tradicije poput starih službi na Zapadu. Sadašnji ustroj službi i stupnjeva je nešto drugačiji i jednostavniji. Od navedenih su ostali samo pojci koji se zajedno sa čtecima uvode u službu činom hirotjesije.

4.2. Sadašnji ustroj službi i stupnjeva svetoga reda u Istočnoj crkvi

Kada govorimo o svetom obredu i bogoslužju jasno nam je da mora postojati red i određene osobe koje imaju crkvenu vlast. Te osobe pripadaju određenim stupnjevima kako bi svatko znao svoju dužnost i djelokrug rada. Tim potrebama odgovara crkvena hijerarhija ili duhovna vlast sa svojim stupnjevima. Pod hijerarhijom razumijemo one osobe koje imaju crkvenu vlast i punomoć, a sa svojim stupnjevima čine jedno tijelo.

⁴⁵ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.72.

⁴⁶ Isto, str. 74.

⁴⁷ Kondak (od grčke riječi kovδακτιον - karakter, ili od kovδαξ - deminutiv od "koplje", ali vjerovatnije od kovδος - štap na koji se namotava svitak pergamenta, ili od kovδακια - sam svitak pergamenta ispisan sa obje strane) - to je kratka pjesma koja, poput tropara, predstavlja bit događaja koji se slavi ili karakter sveca koji se proslavlja. Razlika između tropara i kondaka sastoji se uglavnom u mjestu koje oni zauzimaju u bogoslužju. Tropari se pjevaju na kraju večernje, na početku i na kraju jutarnje, a kondak uvijek u sredini jutarnje, odmah poslije šeste pjesme kanona. Tropar predstavlja događaj koji se proslavlja prvenstveno s izvanjske strane, dok kondak ukazuje na njegovu unutrašnju srž i značaj.

Izvor: (http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_09.htm) / 23. 8. 2015.

⁴⁸ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.74.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

Hijerarhija se dijeli na hijerarhiju hirotonije⁵¹ i hijerarhiju jurisdikcije⁵². Obje hijerarhije imaju svoje temelje u božanskom i ljudskom ustanovljenju. Hijerarhija hirotonije na božanskom utemeljenju ima tri stupnja: episkopi, prezbiteri i đakoni. U hijerarhiju ljudskog utemeljenja ubrajaju se ipodačoni i čteci. Hijerarhija jurisdikcije božanskog utemeljenja podrazumijeva u sebi tri stupnja koja su ista kao i u hijerarhiji hirotonije božanskog utemeljenja: episkopi, prezbiteri i đakoni. U hijerarhiju jurisdikcije ljudskog utemeljenja ubrajaju se oni episkopi, prezbiteri i đakoni koji su običajnim pravom, propisima kanona ili kakvom drugom crkvenom odlukom dobili određena prava nad sebi jednakima. *Arhiepiskop* je prvi episkop ili episkop prve stolice koja se odlikuje počasnim mjestom. *Mitropolit* nije samo episkop svoje eparhije⁵³ nego vrši neku višu vlast i nad episkopima drugih eparhija. Prema tome episkopija u kojoj je mitropolit bio episkop nazivala se arhiepiskopija, a mitropolita se još nazivalo i arhiepiskop. Kod episkopa nalazimo i stupanj *egzarha*. On ima jurisdikciju nad većim područjem Crkve. Kasnije se naziv egzarh zamjenjuje i nosi naziv patrijarh, a to je najviši crkveno određeni stupanj. *Patrijarh* je prvi među episkopima u patrijarhatu. On ima pravo sazivati mitropolite na patrijarški sinod, primati tužbe protiv mitropolita i sazivati sabore. Prezbiteri kao i episkopi imaju nekoliko stupnjeva koje je crkve prema svojim potrebama s vremenom određivala. *Protoprezbiter* ili *arhiprezbiter* je prvi među prezbiterima, a obično se tako nazivalo najstarijeg po ređenju. Mogao je vršiti službe episkopa u slučaju njegove bolesti ili sprječenosti, tj. bio je zamjenik episkopa. U monaštvu su se u prezbiterskom stupnju razvili ovi jurisdikcijski stupnjevi: sindel, protosindel i arhimandrit. *Sindeli* se zovu oni prezbiteri koji stanuju s episkopom i imaju svoje ćelije pored episkopovih. S vremenom su sindeli postali savjetnici episkopa, ispovjednici, a nekad i njihovi voditelji. Nazivali su ih okom patrijarha i smatrali ih

⁵¹ Hirotonija (gr. χειροτονια, lat. ordinatio, čin polaganja ruke, da se izabere kockom, polaganje ruku): Tajna u kojoj se molitvom priziva Duh Sveti i polaganjem ruku jednog (ili dva i tri) episkopa, posvećuju crkvenoslužitelji za određeni stupanj - đakoni, prezbiteri i episkopi. *Hirotonija* je trenutak kada se član Crkve uvodi i postavlja u služeće svećeništvo (za razliku od sveopćeg svećeništva koje primaju svi članovi Crkve u tajni krštenja) i time mu se priznaje posebna služba ili karizma, posebna vlast i njegovo permanentno stanje. Sve su to darovi Duha Svetoga, koje episkop priziva određenom molitvom nad kandidatom. Budući da je svećeništvo, u svim svojim stupnjevima, po svojoj prirodi spojeno sa Tajnom Euharistije, *hirotonija* se vrši u sklopu Liturgije. Episkop, u svojstvu upravitelja mjesne Crkve, okružen svećenicima, u prisutstvu zajednice, upražnjene ili novoosnovane, polaže ruke na kandidata i predaje mu vlast da vrši svećeničku službu, potvrđujući ga u službi đakona, svećenika ili episkopa (u tom slučaju trebaju biti prisutna najmanje dva episkopa).

(izvor: http://www.svetosavlje.org/biblioteka/recnik/Lat_H.htm) / 3. 9. 2015.

⁵² Jurisdikcija u crkvenom kanonskom pravu podrazumijeva vlast upravljanja i vođenja crkvene zajednice. Obavljaju je osobe obilježene svetim redom, a podložni su joj svi vjernici.

⁵³ Eparhija je crkvena pokrajina kojom upravlja episkop ili mitropolit, tj. biskupija u Zapadnoj crkvi.

prvima iza episkopa. Najstariji i prvi među sindelima zvao se *protosindel*. Zastupao je sindele i bio povjerljivi savjetnik episkopa. Kako je vrijeme odmicalo, institucija sindela je slabila pa ih danas više nema kao takvih nego postoji samo počasna titula koja se dodjeljuje zaslužnim monasima. *Iguman* i *arhimandrit* su starješine manastira, a razlikuju se samo u vanjskim znacima. I kod đakona imamo stupnjeve ljudskog utemeljenja, a to su *arhiđakon* i *protođakon*. Oni su prvi među đakonima i njihove starješine.⁵⁴

Pravoslavna crkva poznaje hijerarhiju božanskog i ljudskog ustanovljenja. Hijerarhija čovječanskog ustanovljenja u sebi podrazumijeva crkvene službe ipodakona (subđakona) i čteca (lektora), te pojca, dok božanska hijerarhija označava episkopa, prezbitera i đakona. Kod ove dvije vrste hijerarhije postoji također razlika u „proizvođenju“ odnosno ređenju. Postavljanje na niže službe se naziva hirotesijom, a postavljanje u jedan od tri stupnja svetog reda hirotonija.⁵⁵

4.2.1. Hijerarhija ljudskog ustanovljenja

Hijerarhija ljudskog ustanovljenja u sebi podrazumijeva službu čteca i ipodakona (subđakona).

4.2.1.1. Čtec

Najniži stupanj „sveštenstva“ u pravoslavnoj crkvi je čtec⁵⁶ (lektor). Kod Tertulijana nalazimo zapise o čtecima koji postoje odavno. U ranim vremenima je u nekim crkvama nastala zloupotreba jer su pojedini koji su u djetinjstvu dobili službu klerika tj. koji su od malena služili u crkvi bez hirotonije episkopa, čitali na crkvenim službama svete knjige s ambona. Zbog toga je 7. sveopći sabor ovu prednost označio kao nekanonsku i naredio je da se to ne smije više događati nego onaj koji hoće primiti dužnost ovog crkvenog zvanja, mora biti od episkopa posvećen za čteca. Dužnost čteca bila je čitanje Sv. Pisma. Iz Starog zavjeta je mogao čitati sve knjige, a iz Novoga Djela apostolska i Pavlove poslanice. Ovo čitanje se razlikovalo od čitanja evanđelja koje je

⁵⁴ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.60.-71.

⁵⁵ Isto, str. 60. i 63

⁵⁶ Napomena: kod Mirkovića nemamo pojam čtec nego čac. Ovdje ću koristiti pojam čtec kako i stoji u važećem obredniku postavljanja čteca na službu.

bilo namijenjeno đakonu, a koje se čitalo s povišenog mjesta i sa svečanim uvodnim formulama. Čtec je čitanja čitao sa niže stepenice za ambonom i bez uvodnih formula. Čteci su bili često i crkveni pojci, tumači pisma i pisari. Isto tako u nekim crkvama bilo im je povjereno poučavanje katekumena, a po mišljenju nekih bilo im je dozvoljeno i propovijedanje. Simeon Solunski za čteca kaže kako on stoji u sredini crkve otkrivene glave i čita narodu božanske spise, svete riječi proroka i apostola. A ulazeći u oltar kao sluga oltara, pali svijeće, donosi svećeniku žeravicu, ide pred svetim darovima, noseći svijećnjake, donosi prosfore i teplotu. Brine se za čistoću crkve i za druge crkvene potrebe, poje božanske himne, naime počinje pojati kanon. On je sluga božanskih stvari u crkvi.⁵⁷

Posvećenje čteca i pojca se događa na sredini crkve, prije početka liturgije. Nakon oblačenja arhijereja, čteci privode izabranog koji se tri puta nakloni oltaru, a zatim tri puta arhijereju koji sjedi na katedri na ambonu. Kandidat pristupi arhijereju koji ga tri puta znaменуje znakom križa i polaže ruke na njega te moli molitvu. Nakon molitve arhijerej šiša izabraniku kosu na tri mjesta u ime sv. Trojstva. Prema tumačenju Simeona Solunskog šišanje označava posvećenje. Nakon toga ipodačoni na izabranika obuku kratki felon, a arhijerej ga ponovno blagoslovi znakom križa tri puta i polaže ruku na njegovu glavu te govori posvetnu molitvu:

„Gospode Bože Svedržitelju, izaberi ovoga slugu Tvojega. I osveštaj ga, i daj mu da sa svakom milošću i razumevanjem tvori sve ono čemu se uči čitajući božanske reči Tvoje, i sačuvaj ga u neporočnom životu.“⁵⁸

Poslije molitve arhijerej nad izabranikovom glavom otvara knjigu Apostol, odredi dio teksta koji će izabranik pročitati, a ipodačoni ga odvede i postavljaju na sredinu soleje⁵⁹, licem okrenutim prema istoku i s tog mjesta čita već određeni dio. Nakon što završi s čitanjem ipodačoni skidaju s njega kratki felon⁶⁰ i dovode ga do arhijereja. On ga ponovno znaменуje znakom križa. Arhijereju donose stihar⁶¹ kojeg on blagoslovi nad križem dok čtec ljubi križ i arhijerevu ruku. Nakon ovoga čina ipodačoni

⁵⁷ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str.65.

⁵⁸ *Činovnik arhijerejskog sveštenoslužjenja*, prir. Episkop žički Hrizostom, Kraljevo, Manastir Krka, 2006. (u daljnjem tekstu = Činovnik 2006), str. 217.-218.

⁵⁹ Soleja je povišeni dio u sredini hrama.

⁶⁰ Felon je isto što i u katoličkoj crkvi misnica, ali felon koji nosi čtec je kraći.

⁶¹ Stihar je dugačka i ravna haljina koju možemo usporediti s albom u zapadnoj crkvi.

oblače čtecu stihar. Arhijerej upućuje pouku čtecu, a zatim mu se daje svijećnjak sa svijećom i on stane na određeno mjesto pred arhijereja.⁶²

4.2.1.2. Ipođakon (subđakon)

Ipođakoni su klerici nižeg stupnja te su sluge onima koji su u tri viša stupnja hijerarhije. U Istočnoj crkvi ovu službu nalazimo u prvoj polovici 4. st. Ispočetka nisu služili u bogoslužju nego su za vrijeme liturgije stajali na vratima crkve i nadzirali one koji ulaze i izlaze. Pazili su da ekskomunicirani, heretici i nevjerni ne uđu u crkvu za vrijeme prinošenja žrtve. Prema odredbi Laodicejskog sabora ipođakoni nisu smjeli ulaziti u đakonik i dirati sveto posuđe, a bilo im je zabranjeno nositi đakonski orar. Kasnije su se ipođakoni brinuli za liturgijsko posuđe i pripremali su ga prije liturgije i davali đakonima. Na prvi pogled se može činiti da je ovo bilo protiv kanona Laodicejskog sabora, međutim, njima je bilo zabranjeno uzimati samo posuđe sa posvećenim česticama. Simeon Solunski donosi kasniju ulogu ipođakona: Ipođakon čuva sv. vrata, da ne bi nitko od nedostojnih ušao u sv. oltar; brine o sv. posuđu i drži ga urednim, kako bi ih svećenik pri prinošenju darova imao čiste. Isto tako pušta katekumene da iziđu, kada đakon to kaže; kod krsnih ophoda, ipođakon nosi križ i ide naprijed. Isto tako sprema i pali svijeće na sv. Prijestolju, trikirije⁶³ i svijeće. Radi toga idu pri svetoj liturgiji za đakonom i primaju sv. Tajnu pred sv. Vratima. Ovaj stupanj je samo prijelazni stupanj k višem stupnju, đakonatu.⁶⁴

Ipođakoni dovode pred arhijereja (biskupa) kandidata koji je dostojan primiti viši stupanj i biti proizveden za ipođakona. Arhijerej ga blagoslovi kako bi mogao obući stihar. Nakon toga arhijereju donose stiharni pojas (orar)⁶⁵ kojega tri puta blagoslivlja znakom križa, a kandidat ljubi križ na stiharnom pojasu i arhijerevu ruku. Ipođakoni ga opasuju, a arhijerej tri puta rukom blagoslivlja njegovu glavu. Polazući ruku na izabranika arhijerej moli posvetnu molitvu:

⁶² Usp. Činovnik 2006, str. 216.-219.

⁶³ *Dikirije, trikirije* su dvosvijećnjak i trosvijećnjak koje arhijerej na Božanstvenoj liturgiji i nekim drugim službama upotrebljava za blagoslov onih koji se mole. Dikirija označava dvije naravi Gospodina Isusa Krista, Božansku i ljudsku, a trikirija tri Osobe Presvetog Trojstva. Pravo blagoslova dikirijom i trikirijom daje se i nekim arhimandritima. (izvor: http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_04.htm) / 23.8. 2015.

⁶⁴ Usp. L. MIRKOVIĆ, *Pravoslavna liturgika I...*, str. 63.-64.

⁶⁵ Orar je neka vrsta dugačke i široke trake, kojom se ipođakon opasava u obliku križa, dok je đakon uglavnom nosi preko lijevog ramena. Nešto kao štola u zapadnoj crkvi.

„Gospode Bože naš, Ti jednim i istim Svetim Duhom razdeljuješ darove Tvoje svakome koga si izabrao; Ti si različite činove podario Crkvi Tvojim i ustanovio si u njoj stepene službe, na služenje svetim Tvojim i presvetim Tajnama; Ti si, Svojim neizrecivim predznanjem, i ovoga slugu Tvoga odredio da bude dostojan da služi svetoj Crkvi Tvojim; Ti ga Sam, Vladiko, sačuvaj besprekornim u svemu; i daj mu da ljubi krasotu doma Tvoga i da zažiže svetiljku obitavališta slave Tvoje; i zasadi ga u svetoj Crkvi Tvojim kao rodnu maslinu, da donosi plod pravde, i savršenim pokaži slugu Tvojega u vreme dolaska Tvojega, kako bi dobio nagradu onih koji Tebi ugodiše.“⁶⁶

Nakon molitve ipodačoni novorukoprodučenom ipodačonu predaju lanac i ibrik (posuda za vodu), a na pleća mu stavljaju ubrus. Ipođačon tri puta polijeva ruke arhijereju, a onda svi ipodačoni ljube ruku arhijereju. Novi ipodačon stane pred Spasiteljevu ikonu sve do kerubinske pjesme, izgovarajući u sebi simbol vjere i ostale molitve. Dok se pjeva kerubinska pjesma ipodačona dovedu pred carske dveri gdje ponovno tri puta polijeva arhijereve ruke vodom, a on ih pere i govori molitvu. Arhijerej tri puta znakom križa znamenuje vodu i tom svetom vodom pomazuje svoje oči, uši, nos i usta. Na velikom svodu ipodačon ide iza svih, pa kad arhijerej primi Svetinje, a svi koji služe uđu u oltar, on se pokloni arhijereju i nosi vodu za desnu i lijevu „pevnicu“⁶⁷. Zatim nosi vodu narodu, kojom se svi pomazuju. Nakon toga ga odvede u oltar, a preostalu vodu izljevaju u bunar. Ako će toga dana biti rukopoložen onda ga ponovno odvede pred carske dveri gdje stoji dok arhijerej ne kaže: „*I da bude milost*“. Poslije ovoga zaziva on ulazi u oltar i nakon što primi blagoslov stane s ipodačonima.⁶⁸

Uz hijerarhiju ljudskog, Istočna crkva poznaje i hijerarhiju božanskog ustanovljenja.

4.2.2. Hijerarhija božanskog ustanovljenja

Hijerarhija božanskog utemeljenju ima tri stupnja: episkopi, prezbiteri i đakoni. Episkopi su nasljednici apostola koji svoju vlast prenose na druge činom rukopoloženja. Đakoni su pomoćnici prezbitera i episkopa te poslužitelji oltara. U nastavku rada će biti podrobnije opisana služba prezbitera.

⁶⁶ Činovník 2006, str. 221.-222.

⁶⁷ Pevnica je mjesto na kojem stoje čteci i pojci.

⁶⁸ Usp. Činovník 2006, str. 222.-223.

Obje crkve navode prezbitere kao drugi stupanj svetoga reda, a obred ređenja za prezbitera ću najprije prikazati pojedinačno, a zatim napraviti usporedbu obreda Istoka i Zapada.

5. OBRED REĐENJA PREZBITERA

U ovoj cjelini donosim prikaz obreda ređenja u Istočnoj i Zapadnoj tradiciji kako bi ih poslije usporedila i pokazala njihove sličnosti i razlike.

5.1. Zapadna crkva

Rimski pontifikal obnovljen nakon 2. vatikanskog koncila, donosi nam obred ređenja prezbitera. Preporučuje se ređenje u prisutstvu što većeg broja vjernika i to nedjeljom ili blagdanom. Ređenje se obavlja uz katedru, ali je moguće radi sudjelovanja vjernika pripremiti i drugo mjesto ispred oltara ili na nekom drugom prikladnom mjestu. Prezbyter u misi ređenja koncelebrira zajedno s biskupom, a prikladno je da to isto čine i ostali prezbyteri. U prisutstvu ostalih prezbitera novozaređeni đakon ima prednost pred drugim prezbiterima. Kandidat koji treba biti zaređen ima na sebi naglavlak, albu, pojas i đakonsku štolu. Za ređenje je potrebno pripremiti: Rimski pontifikal, štrole za prezbitere koji polažu ruke na ređenika, misnicu za ređenika, platneni gremijal, svetu krizmu i pribor za pranje ruku. Kad se sve pripremi slijedi procesija do oltara. Podđakon nosi evanđelistar, a za njim ide ređenik, prezbyteri koncelebranti i na kraju biskup između dva đakona ili prezbitera. Služba riječi se obavi po rubrikama, a Vjerovanje i molitva vjernika se izostavlja. Ređenje započinje nakon Evanđelja.⁶⁹

Biskup sjedne s mitrom na glavi na mjesto koje mu je pripravljeno. Nakon toga đakon pozove kandidata: „*Neka pristupi koji ima biti ređen za prezbitera*“. Kandidata se prozove imenom, a on odgovara: „*Evo me*“. Kandidat pristupa biskupu i nakloni mu se. Prezbyter kojega je biskup odredio zatraži od biskupa ređenje kandidata. Biskup izabire kandidata za red prezbiterata nakon potvrde da je kandidat dostojan. Nakon izbora slijedi homilija u kojoj biskup okupljenom narodu i ređeniku tumači službu prezbitera. Nakon toga biskup upita ređenika:

*„Dragi sine, prije nego stupiš u red prezbitera, valja ti pred narodom izraziti nakanu da prihvaćaš tu službu. Hoćeš li pod vodstvom Duha Svetoga neprestano vršiti svetu službu svećeništva kao prezbyter i kao čestiti suradnik biskupskog reda brinuti se za Božje stado?“*⁷⁰

⁶⁹ Usp. RP 1988, str. 81.

⁷⁰ RP 1988, str. 83.

Ređenik odgovara: „*Hoću*“. Biskup ga ponovno upita:

*„Hoćeš li pobožno i vjerno po predaji Crkve slaviti Kristova otajstva na hvalu Božju i posvećenje kršćanskoga naroda?“*⁷¹

Ređenik odgovara: „*Hoću*“. Biskup ga opet upita:

*„Hoćeš li dostojno i mudro obavljati službu riječi propovijedajućiu evanđelje i izlažući katoličku vjeru?“*⁷²

Ređenik odgovara: „*Hoću*“. I četvrti puta biskup upita:

*„Hoćeš li se danomice sve tješnje povezivati s Kristom, vrhovnim svećenikom, koji je Ocu prinio sebe kao čistu žrtvu za nas, te se i ti s njime posvećivati za spasenje ljudi?“*⁷³

Ređenik četvrti puta odgovara: „*Hoću, s Božjom pomoću*“.

Ređenik pristupa k biskupu i klekne, te svoje sklopljene ruke stavi među biskupove i obećava poštovanje i poslušnost biskupu i njegovim nasljednicima. Nakon ovoga dijela svi ustanu, a biskup pozove na molitvu. Svi kleknu, a ređenik se prostre na tlo i slijede litanije. Na završetku litanija ustane samo biskup i zaključi molitvu. Zatim svi ustaju, a ređenik prilazi biskupu i klekne pred njega, a on u šutnji polaže ruke na njegovu glavu. Nakon toga svi prisutni prezbiteri polažu u tišini ruke na glavu ređenika. Biskup moli posvetnu molitvu:

„Budi nam na pomoći, Gospodine, Oče sveti, svemogući vječni Bože, ti dijeliš službe i dužnosti i svakome povjeravaš njegov dio odgovornosti. Ti, izvore rasta i svakog napretka, ljudima daruješ sve veće duhovne darove. Tako su se i u starome zavjetu razvijali stupnjevi svećenstva i službe levita u iščekivanju novog otajstva: na čelo narodu postavio si velike svećenike da ga vode, a druge si ljude pdabrao da im pomažu i imaju dijela u njihovoj službi. Ti si prenio Mojsijev duh sedamdesetorici ljudi punih mudrosti da bi on sam, uz njihovu pomoć, lakše upravljao brojnim narodom za vrijeme putovanja kroz pustinju. Aronovim si sinovima predao izobilje Očeve punine: da bude dosta svećenika za prinošenje spasonosnih žrtava i obavljanje ostalih obrednih službi. Istim si promislom, Gospodine, apostolima, svoga Sina pridružio učitelje vjere i po njima su po svem svijetu tvoju blagovijest proširili. Molimo te, Gospodine, priteci u pomoć i našoj slabosti: što smo nemoćniji to nam više treba takvih ljudi. Daj, molimo te, svemogući Oče, ovom svom službeniku dostojanstvo prezbitera. Obnovi u njegovu srcu Duha Svetoga; da vrši tu službu drugog reda koju mu povjeravaš te primjerom svoga života postane poticajem čudorednog ponašanja. Bio valjan suradnik naše službe, da riječi evanđelja dopru do na kraj zemlje i da svi narodi, u Kristu sabrani, postanu jedan sveti Božji narod. Po Gospodinu našem Isusu

⁷¹ Isto.

⁷² RP 1988, str. 84.

⁷³ Isto.

*Kristu, sinu tvome, koji s tobom živi i kraljuje u jedinstvu Duha Svetoga, Bog, po sve vijeke vjekova.*⁷⁴

Kad završi posvetnu molitvu biskup sjedne s mitrom na glavi, a zaređeni ustane. Novozaređenom prezbiteru namjeste štolu kako je nosi prezbiter i obuku mu misnicu. Biskup uzme platneni gremijal i zaređenom koji kleči maže dlanove svetom krizmom i govori:

*„Gospodin Isus Krist, kojega je Otac pomazao Duhom Svetim i snagom, čuvao te da posvećuješ kršćanski puk i Bogu prinosiš žrtvu.“*⁷⁵

Nakon pomazanja krizmom ređenik i biskup peru ruke, a đakon pripravi kruh i vino te ih donese biskupu koji ih pruža zaređenom i govori:

*„Primi darove što ih sveti narod prinosi Bogu. Budi svjestan onoga što radiš. U djelo provedi ono što obavljaš i život svoj suobličiti otajstvu križa Gospodnjega.“*⁷⁶

Na kraju biskup s novozaređenim prezbiterom izmijeni cjelov mira, a zatim to učine i prisutni prezbiteri. Sveta misa se nastavlja dalje kao i inače.

Nakon prikaza obreda Zapadne crkve, vidjet ćemo prikaz Istočnog obreda.

5.2. Istočna crkva

Ređenje prezbitera u Istočnoj crkvi vrši se za vrijeme liturgije sv. Ivana Zlatoustog ili sv. Bazilija Velikog. Po završetku Velikog kada⁷⁷, arhijerej (biskup) prekrije i okadi predložene svete darove, slijedi rukopoloženje za prezbitera. Dvojica đakona odvede kandidata kroz sjeverne dveri do soleje i postavljaju ga u sredinu. Jednu svoju ruku stavljaju na njegovo rame, a drugom ga drže za ruku i priklanjaju ničice licem prema oltaru. Tada prvi đakon glasno izgovara: „*Zapovijedi!*“ Zatim ga ničice priklanjaju prema narodu i odmah drugi đakon izgovara: „*Zapovijedite!*“ Tada se okreću prema arhijereju i još jednom ga priklanjaju ničice, govoreći: „*Zapovijedi Presveti Vladiko!*“ Ulazeći u oltar kroz Carske dveri, predaju ga dvojici prezbitera, koji s njime vrše trostruki ophod oko časne Trpeze⁷⁸. Prezbiteri koji ga vode pjevaju tropare.⁷⁹

⁷⁴ RP 1988, str. 85.

⁷⁵ RP 1988, str. 86.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ To je vrijeme prije prinosa darova.

⁷⁸ Istočni naziv za oltar.

⁷⁹ Tropar (grč. τροπαριον, od τρόπος - narav, obrazac, ili τρόπαια - trofej, znak pobjede, ili τρέπω - obraćam) pjesma koja u kratkim, ali upečatljivim, crtama predstavlja događaj blagdana ili život

Nakon tropara prezbiteri kandidatu pokazuju mjesta koja treba cjelivati (četiri ugla svete Trpeze, Arhijerejevo rame, ruku i koljeno). Kada završe prvi ophod staju pred oltar i tada narod pjeva isti taj tropar. Ovakav postupak se ponavlja prilikom pjevanja i druga dva tropara. Kad narod otpjeva posljednji tropar, Arhijerej ustaje, skida mitru, odlaže križ, a kandidat koji treba biti zaređen klekne pred oltar na oba koljena i polaže prekrizene dlanove na ivicu oltara tako da desna šaka prekriva lijevu i na tako prekrizene ruke priklanja glavu, govoreći: „Bože budi milostiv meni grešnome“. Arhijerej polaže kraj omofora⁸⁰ na glavu kandidata i blagoslivlja ga rukom po glavi tri puta.⁸¹ Položivši ruku na njegovu glavu Arhijerej izgovara molitvu:

„Božanska blagodat koja svagda nemoći isceljuje i nedostatke dopunjuje, rukoproizvodi (ime) blagočestivog đakona u prezbitera. Pomolimo se, dakle, za njega, da dođe na njega blagodat Svesvetoga Duha.“⁸²

Zatim prezbiteri koji stoje s desne strane pjevaju tri puta *Gospode pomiluj*. Odmah poslije njih to isto pjevaju i prezbiteri sa lijeve strane i na kraju i narod. Arhijerej ga opet blagoslivlja znakom križa tri puta i drži ruku na njegovoj glavi te moli molitvu:

„Bože bespočetni i beskonačni, Ti si stariji od svekolike tvari, ti si nazivom prezbitera počastvovao udostojene da u ovome stepenu sveštenodejstvuju reč Tvoje istine; Ti Sam, Gospode Vladiko svih i svega, i za ovoga slugu Tvoga i brata našega, za koga si blagovoleo da od mene bude rukoproizveden, blagoizvoli da u neporočnom življenju i nepokolebivoj veri primi ovu veliku blagodat Svetoga Tvojega Duha, i savršenim pokaži slugu Tvoga, da Ti u svemu blagougađa i da živi i dela na način dostojan ove velike sveštenečke časti koju mu je darovala Tvoja sveznajuća sila. Jer je Tvoja moć i Tvoje je carstvo i sila i slava, Oca i Sina i Svetoga Duha, sada i uvek i u vekove vekova.“⁸³

Nakon što Arhijerej pročita molitvu, jedan prezbiter tiho izgovara jekteniju.⁸⁴ Arhijerej opet polaže ruku na ređenika i moli:

sveca. (izvor: http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_09.htm) / 6. 9. 2015.

⁸⁰ Omofor je dio odjeće koju arhijerej nosi na ramenima tzv. naramenik. To je dugačko i široko platno koje podsjeća na štolu samo što je šire i duže i stavlja se preko misnice. Jedan kraj se spušta naprijed, a drugi iza.

⁸¹ Usp. Činovnik 2006, str. 234.

⁸² Činovnik 2006, str. 235.

⁸³ Činovnik 2006, str. 235.-236.

⁸⁴ Jektenija u bogoslužju označava niz molitvi koje u sebi sadrže molbu. Razlikujemo tri jektenije: 1) Mirne, u kojima prva molba sadrži u sebi "mirom Gospodu pomolimsja", a na svaku molbu kor odgovara pjevanjem Gospodi pomiluj. Velika jektenija sadrži 12, a mala 2 molbe. 2) Prozbena, u kojoj se većina molbi završava riječima "u Gospoda prosim" i pjevanjem "Podaj, Gospodi" i ona se izgovara na kraju večernje i jutarnje službe, na kraju Liturgije oglašanih i Liturgije vjernih. 3) Jektenija prilježnog moljenja, u kojoj na svaku molbu kor tri puta odgovara "Gospodi pomiluj".

„Bože, Ti si veliki u sili i neistraživ u razumu, divni u savetima iznad sinova čovečijih; Ti Sam, Gospode, i ovoga slugu Tvojega i brata našega, za koga si blagoizvoleo da primi stepen prezbitera, ispuni darom Svetoga Tvoga Duha - da bude dostojan da neporočno stoji pred žrtvenikom Tvojim, da propoveda Jevanđelje Carstva Tvoga, da sveštenodejstvuje reč istine Tvoje, da Ti prinosi darove i žrtve duhovne, da obnavlja narod Tvoj u banji preporođenja, da i on susretne, o drugom dolasku, velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Hrista, Jedinorodnoga Tvoga Sina, i dobije nagradu za dobro služenje i upravljanje domom Tvojim u svome činu, po mnoštvu dobrote Tvoje. Jer je blagosloveno i preproslavljeno svečasno i veličanstveno Ime Tvoje, Oca i Sina i Svetoga Duha, sada i uvek i u vekove vekova.“⁸⁵

Tada se novozaređeni prezbiter podiže. S njega se skida orar⁸⁶ i Arhijereju se dodaje epitrahil⁸⁷, kojeg on podiže prema narodu u hramu glasno govoreći: „*Aksios*“, a to znači dostojan. Ovakav postupak se ponavlja i prilikom dodavanja felona i služebnika⁸⁸. Neposredno poslije pretvaranja svetih darova, novi prezbiter prilazi Arhijereju koji mu u prekrižene dlanove (desni preko lijevog) polaže cijeli Agnec⁸⁹ i govori:

„Primi zalog ovaj i sačuvaj ga celim i nepovređenim do poslednjega tvoga daha, jer ćeš o njemu biti pitan o drugom i strašnom Dolasku velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Hrista.“⁹⁰

Tada novi prezbiter odlazi i staje iza svete Trpeze okrenut prema Arhijereju i narodu, priklonivši glavu, drži sveti Agnec i moli u sebi. Na tom mjestu ostaje sve do trenutka kada đakon izgovara sa soleje: „*Pazimo!*“. Tada prilazi Arhijereju, predaje Agnec, a Arhijerej uzdižući ga glasno izgovara: „*Svetinje Svetima!*“. Novozaređeni prezbiter se prvi pričešćuje među svima ostalima koji su na toj svetoj Liturgiji posluživali Arhijereju, a na kraju svete Liturgije, izgovara završnu molitvu.⁹¹ Nakon pojedinačnog prikaza obreda vidjet ćemo kako izgleda njihova usporedba.

⁸⁵ Činovník 2006, str. 237.-238.

⁸⁶ Orar je đakonska štola.

⁸⁷ Epitrahil je štola.

⁸⁸ Služevnik je u Istočnoj crkvi isto što i misal u Zapadnoj.

⁸⁹ Agnec je dio svetog kruha koji označava Krista.

⁹⁰ Činovník 2006, str. 239.

⁹¹ Usp. Činovník 2006, str. 239.

6. USPOREDBA OBREDA REĐENJA PREZBITERA

Rimski pontifikal prije samog obreda, donosi prethodne napomene u kojima preporučuje da se ređenje obavi nedjeljom ili blagdanom i to u prisutstvu što većeg broja vjernika. Ređenje se treba obaviti uz katedru ili neko drugo prikladno mjesto. Napomene navode što se sve treba pripremiti za obred ređenja i sve ono što je drugačije od uobičajene svete mise.⁹² Arhijerejski činovnik u kojem se nalazi obred ređenja prezbitera na Istoku, ne donosi nikakve upute o ređenju nego se samo navodi početak obreda nakon Velikog kada tj. prije prinosa darova.⁹³

Zapadna crkva

Nakon evanđelja slijedi predstavljanje kandidata. Đakon prozove ređenika: „*Neka pristupi koji ima biti ređen za prezbitera*“. Ređenik odgovara: „*Evo me*“. Zatim pristupi i nakloni se biskupu. Nakon toga prezbiter zatraži od biskupa da ređenje za kandidata. Biskup nakon potvrde da je dostojan izabire kandidata za red prezbiterata.⁹⁴

Istočna crkva

Nakon velikog kada, dvojica đakona dovode kandidata kroz sjeverne dveri do soleje. Jednu ruku stavljaju na njegovo rame, a drugom ga priklanjanju ničice licem prema oltaru. Prvi đakon govori: „*Zapovijedi!*“. Ničice ga priklanjanju narodu i drugo đakon govori: „*Zapovijedite!*“. Tada se okrenu prema arhijereju (biskupu) i još jednom ga priklanjanju te govore: „*Zapovijedi Presveti Vladiko!*“.⁹⁵ Nakon toga ulaze u oltar kroz Carske dveri i predaju ga dvojici prezbitera koji s njim vrše trostruki ophod oko oltara pjevajući tropare. Kad završe prvi ophod staju ispred oltara i narod pjeva taj isti tropar te se postupak ponavlja i kod druga dva ophoda. Kad narod otpjeva zadnji tropar, arhijerej ustaje, skida mitru i odlaže križ, a ređenik

⁹² Usp.RP 1988, str. 81.

⁹³ Usp.Činovnik 2006, str. 235.-236.

⁹⁴ Usp.RP 1988, str. 81.-82.

⁹⁵ Usp.Činovnik 2006, str. 234.

klekne i polaže prekrížene ruke na oltar i prislanja glavu te govori: „Bože budi milostiv meni grešnome“. Nakon toga arhijerej polaže omofofor na glavu ređenika i blagoslivlja ga tri puta.⁹⁶

Kada usporedimo početak obreda ređenja vidimo određene sličnosti. U Zapadnom obredu imamo predstavljanje kandidata, a u Istočnom obredu potvrdu puka. Nakon izabranja kandidata, u zapadnoj crkvi slijedi biskupov nagovor u kojem on kandidatu i puku progovori o službi prezbitera. U Istočnom obredu nema nagovora biskupa nego se odmah prelazi na zaziv Duha Svetoga i polaganje ruku. U Zapadnom obredu prije polaganja ruku slijedi obećanje kandidata i izbor od strane biskupa. Ređenik pristupa k biskupu i klečeći pred njim stavlja svoje sklopljene ruke u njegove i obećava poštovanje i poslušnost. Nakon obećanja i izbora slijedi molitva zajednice. Mole se litanije Svih svetih. Svi kleče, a ređenik se prostre na tlo. Nakon litanija u Zapadnom obredu slijedi polaganje ruku i posvetna molitva. U Istočnom obredu imamo molitvu u dva dijela. Između ta dva dijela se moli jektenija tj. litanije kao u Zapadnom obredu.

Zapadna crkva

„Budi nam na pomoći, Gospodine, Oče sveti, svemogući vječni Bože, ti dijeliš službe i dužnosti i svakome povjeravaš njegov dio odgovornosti. Ti, izvore rasta i svakog napretka, ljudima daruješ sve veće duhovne darove. Tako su se i u starome zavjetu razvijali stupnjevi svećenstva i službe levita u iščekivanju novog otajstva: na čelo narodu postavio si velike svećenike da ga vode, a druge si ljude pdabrao da im pomažu i imaju dijela u njihovoj službi. Ti si prenio Mojsijev duh sedamdesetorici ljudi punih mudrosti da bi on sam, uz njihovu pomoć, lakše upravljao brojnim narodom za vrijeme putovanja kroz pustinju. Aronovim si

Istočna crkva

1. dio

„Bože bespočetni i beskonačni, Ti si stariji od svekolike tvari, ti si nazivom prezbitera počastvovao u dostojene da u ovome stepenu sveštenodejstvuju reč Tvoje istine; Ti Sam, Gospode Vladiko svih i svega, i za ovoga slugu Tvoga i brata našega, za koga si blagovoleo da od mene bude rukoprodučen, blagoizvoli da u neporočnom življenju i nepokolebivoj veri primi ovu veliku blagodat Svetoga Tvojega Duha, i savršenim pokaži slugu Tvoga, da Ti u svemu blagougađa i da živi i dela na način dostojan ove velike svešteničke časti koju mu je darovala

⁹⁶ Usp. Činovnik 2006, str. 234.

sinovima predao izobilje Očeve punine: da bude dosta svećenika za prinošenje spasonosnih žrtava i obavljanje ostalih obrednih službi. Istim si promislom, Gospodine, apostolima, svoga Sina pridružio učitelje vjere i po njima su po svem svijetu tvoju blagovijest proširili. Molimo te, Gospodine, priteci u pomoć i našoj slabosti: što smo nemoćniji to nam više treba takvih ljudi. Daj, molimo te, svemogućći Oče, ovom svom službeniku dostojanstvo prezbitera. Obnovi u njegovu srcu Duha Svetoga; da vrši tu službu drugog reda koju mu povjeravaš te primjerom svoga života postane poticajem čudorednog ponašanja. Bio valjan suradnik naše službe, da riječi evanđelja dopru do na kraj zemlje i da svi narodi, u Kristu sabrani, postanu jedan sveti Božji narod. Po Gospodinu našem Isusu Kristu, sinu tvome, koji s tobom živi i kraljuje u jedinstvu Duha Svetoga, Bog, po sve vijekove vjekova.⁹⁷

Tvoja sveznajuća sila. Jer je Tvoja moć i Tvoje je carstvo i sila i slava, Oca i Sina i Svetoga Duha, sada i uvek i u vekove vekova.⁹⁸

2. dio

„Bože, Ti si veliki u sili i neistraživ u razumu, divni u savetima iznad sinova čovečijih; Ti Sam, Gospode, i ovoga slugu Tvojega i brata našega, za koga si blagoizvoleo da primi stepen prezbitera, ispuni darom Svetoga Tvoga Duha - da bude dostojan da neporočno stoji pred žrtvenikom Tvojim, da propoveda Jevanđelje Carstva Tvoga, da sveštenodejstvuje reč istine Tvoje, da Ti prinosi darove i žrtve duhovne, da obnavlja narod Tvoj u banji preporođenja, da i on susretne, o drugom dolasku, velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Hrista, Jedinorodnoga Tvoga Sina, i dobije nagradu za dobro služenje i upravljanje domom Tvojim u svome činu, po mnoštvu dobrote Tvoje. Jer je blagosloveno i preproslavljeno svečasnno i veličanstveno Ime Tvoje, Oca i Sina i Svetoga Duha, sada i uvek i u vekove vekova.“⁹⁹

Nakon posvetne molitve slijede tzv. nadopunjujući obredi koji se ne razlikuju previše.

Zapadna crkva

Biskup novozaređenom prezbiteru pomazuje dlanove svetom krizmom. Zatim zaređeni oblači štolu i misnicu. Đakon pripravi kruh na plitici i vino s vodom u kaležu te ih donese biskupu, a on ih pruži zaređenom. Na kraju biskup izmjeni cjelov

Istočna crkva

Novozaređeni oblači epitrahilj (štolu) i felon (misnicu). Svaki dio odjeće koji oblači donosi se arhijereju koji ga podiže prema narodu i izgovara: „*Aksios*“, što znači dostojan. Nakon pretvaranja darova, Arhijerej ređeniku u prekrižene ruke daje

⁹⁷ RP 1988, str. 85.

⁹⁸ Činovník 2006, str. 235.-236.

⁹⁹ Činovník 2006, str. 237.-238.

mira sa zaređenim.¹⁰⁰

sveti „Agneć“ tj. dio svetog kruha koji predstavlja Krista.¹⁰¹

Nadopunjujući obredi su slični. Jedina razlika je što u Istočnom obredu ređenik ne prima kalež s vinom i nema cjelova mira s biskupom. Osim razlika u obredu ređenja postoje i one u odredbama. U Zapadnoj crkvi svi stupnjevi svetog reda se podjeljuju poslije evanđelja i homilije, a na Istoku se različiti stupnjevi svetog reda podjeljuju na različitim mjestima u liturgiji. Biskupsko ređenje se podjeljuje prije čitanja, a zatim bi novozaređeni biskup pročitao evanđelje i protumačio ga kao znak njegove učiteljske službe. Prezbitersko ređenje se podjeljuje prije prinosa darova i naznačuje kako novozaređeni prezbiter može koncelebrirati u euharistijskom slavlju. U Zapadnom obredu na novozaređenog prezbitera polažu ruke i ostali prisutni prezbiteri, a u Istočnoj crkvi to čini samo biskup. Đakonsko ređenje se podjeljuje prije posvećenja darova i pokazuje kako đakon sada može dijeliti posvećene darove vjernicima. Episkop (biskup) se uvijek posvećuje za određenu biskupiju, svećenik za određenu parohiju tj. župu, a đakon nije vezan ovim odredbama.¹⁰²

Uspoređujući ova dva obreda vidjeli smo da su u svojoj biti isti, a razlike su tek u liturgijskom smislu.

¹⁰⁰ Usp. RP 1988, str. 86.

¹⁰¹ Usp. Činovník 2006, str. 238.-239.

¹⁰² Usp. N. IKIĆ, Sakramenti in specie i neki sakramentali u komparativnoj teologiji i praksi, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 3, str. 459.-460.

Zaključak

Polazeći od prvih dana do danas možemo reći da se ustrojstvo službi i stupnjeva svetoga reda prilagođavalo potrebama Crkve.

Uspoređujući promjene u Istočnoj i Zapadnoj crkvi vidjeli smo da razlike nisu velike i da su stupnjevi zapravo isti, a razlike su više liturgijskog smisla. Obredi se razlikuju ponajprije u gestama prilikom ređenja koje imaju svoje značenje, a Istok, kako mu i priliči, posjeduje bogatu simboliku.

No, gledajući obje strane, slobodno možemo reći kako sakrament svetoga reda, unatoč velikom Crkvenom raskolu nije izgubio onu izvornost koju Crkve zajednički crpe iz Kristova poslanja povjerena apostolima.

Svaka cjelina je nastojala prikazati kako sama bit sakramenta nikada nije dolazila u pitanje i vjerojatno ni neće. Ono što se mijenjalo bilo je na području prakse i to ponajprije liturgijske. Svjesni da Crkva odgovara na znakove vremena, promjene će se moći očekivati i u budućnosti, a nadajmo se da će obje Crkve težiti zajedničkom gledanju kako bi opet bili jedno.

Literatura

Crkveni izvori:

Činovník arhijerejskog sveštenosluženja, prir. Episkop žički Hrizostom, Kraljevo, Manastir Krka, 2006.

H. DENZINGER- P. HÜNNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Presbyterorum ordinis, dekret o službi i životu prezbitera*, u: *Dokumenti*, (7.12.1965., Rim), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Pontificale Romanum, Pars prima. Editio typica, Typis polyglottis Vaticanis, 1962.

Rimski pontifikal obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugog vatikanskog a proglašen vlašću Pavla VI. Službe u Crkvi; Ređenja; Posvete; Zavjetovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, KAŠTELAN J., DUDA B., TABAK J., FUĆAK J. (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Knjige:

ADAM, A., *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1993.

IKIĆ, N., *Teologija sakramenata „Gorući grm“ sakramentalne milosti*, Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb: Glas Koncila, 2012.

KARLIĆ, I., *Sveti sakramenti*, kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

MIRKOVIĆ, L., *Pravoslavna liturgika I. Opšti deo*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve Beograd, 1965.

MIRKOVIĆ, L., *Pravoslavna liturgika, II. Posebni deo*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1983.

RAKIĆ, V. C., *Pravoslavna dogmatika*, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd 1968.

ŠAŠKO, I., *Per signa sensibilia*, Glas Koncila, Zagreb

TESTA, B., *Sakramenti crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

Članci:

- IKIĆ, N., Sakramenti in specije i neki sakramentali u komparativnoj teologiji i praksi, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 3, str. 445.-472.
- ROŠČIĆ, N. M., Svećenik danas, u: *Crkva u svijetu*, 6 (1971.) 3, str. 208.-221.
- SKA, J. L., Svećenik u Starom i Novom savezu, u: *Služba Božja*, 49 (2009.) 2, str. 131. 152.
- ZIRDUM, I., Otajstvo Kristova svećeništva, u: *Bogoslovska smotra*, 70(1999)4, str. 577.-590.

Skripte:

- LIGIER, P., *Sakramenat svećeničkog reda*, Đakovo, 1983.
- PAŽIN, Z., *Liturgijska sakramentologija. Nacrt predavanja*, Đakovo, 2014.
- PAŽIN, Z., *Osnove liturgike. Nacrt predavanja*, Đakovo, 2013.

Internet izvori:

Svetosavlje

http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_09.htm
(23. 8. 2015.)

http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_04.htm
(23. 8. 2015.)

http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_54.htm
(3. 9. 2015)

http://www.svetosavlje.org/biblioteka/recnik/Lat_H.htm (3. 9. 2015.)

http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Bogoslužbeni/Liturgika/Lat_Liturgika_09.htm
(6. 9. 2015.)

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	2
Kratice.....	3
Uvod.....	4
1. BIBLIJSKO UTEMELJENJE SAKRAMENTA SVETOG REDA.....	5
1.1. Stari zavjet	5
1.2. Novozavjetno poimanje svećeništva.....	6
2. RAZVOJ SLUŽBI I STUPNJEVA SVETOGA REDA.....	9
2.1. Crkveni oci.....	9
2.2. Tridentiski sabor	10
2.3. Službe i stupnjevi svetoga reda prije 2. Vatikanskog koncila	11
2.3.1. Niži redovi	12
2.3.2. Viši redovi.....	12
3. DRUGI VATIKANSKI KONCIL	13
3.1. Nauk Sabora o svećeništvu	13
3.2. Službe i stupnjevi svetoga reda nakon 2. Vatikanskog koncila.....	14
3.2.1. Službe.....	15
3.2.1.1. Služba lektora	15
3.2.1.2. Služba akolita.....	16
3.2.2. Stupnjevi svetoga reda	17
4. SLUŽBE I STUPNJEVI SVETOGA REDA U ISTOČNOJ CRKVI	18
4.1. Povijesni razvoj.....	18
4.2. Sadašnji ustroj službi i stupnjeva svetoga reda u Istočnoj crkvi.....	20
4.2.1. Hijerarhija ljudskog ustanovljenja	22
4.2.1.1. Čtec	22

4.2.1.2. <i>Ipođakon (subđakon)</i>	24
4.2.2. Hijerarhija božanskog ustanovljenja.....	25
5. OBRED REĐENJA PREZBITERA	27
5.1. Zapadna crkva.....	27
5.2. Istočna crkva	29
6. USPOREDBA OBREDA REĐENJA PREZBITERA	32
Zaključak	36
Literatura.....	37
Sadržaj	39